

BUXORO VILOYATIDAGI JONDOR TOPONIMINING IZOHI

Javlonbek Jamshid o'g'li Tog'ayev

Samarqand davlat universiteti Filologiya fakulteti 4-kurs talabasi

javlonbektogayev@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada Buxoro viloyatidagi Jondor toponimining vujudga kelishida foydalanilgan lingvistik vositalar, leksik-semantik tahlil qilingan. Jondor toponimi etimologiyasi, tarixiy shakllari haqida ham atroflicha fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: ensiklopediya, jondor, toponim, etimologiya, lug'at, til, leksema, semantika.

COMMENTARY ON THE TOPONYM OF JONDOR IN BUKHARA REGION

ABSTRACT

The article analyzes the lexical-semantic analysis of linguistic means used in the formation of the toponym Jondor in Bukhara region. The etymology and historical forms of the toponym Jondor are also discussed in detail.

Keywords: encyclopedia, creature, toponym, etymology, dictionary, language, lexeme, semantics.

KIRISH

Kishilik jamiyati paydo bo'libdiki, o'zi yashaydigan atrof-muhit – g'or, dara, tog', cho'l, qishloq, shaharlarni ayrim nomlar bilan atab keladi. Mana shu nomlarsiz geografik joylarni bir-biridan ajratish oson emas va qolaversa, kishilarning kerakli manzilni belgilashlarida juda katta qiyinchilik tug'diradi. Shu sababdan, sayyoramizda bir necha millionlab nomlar paydo bo'ldi va shu bilan birga ularning ma'no mazmunlari shakllana bordi. Geografik nomlarni tahlil etish va ularga qiziqish antik davrdan beri mavjud bo'lsa-da, ularni lingvistik jihatdan o'rganish XIX asrning birinchi yarmida boshlangan hamda toponimika fani vujudga kelgan. Toponimika grekcha topos – joy va onoma – nom so'zlarning birikmasidan tashkil topib, geografik nom(toponim)larni, ularning etimologiyasi, paydo bo'lish tarixi, yasaliş va leksik-semantik xususiyatlari bilan tilshunoslik fanining ayni shu nomdagi sohasi shug'ullanadi.

Demak, toponim deb bir hududning boshqa bir joydan farqlanuvchi nomiga aytiladi va shu joy nomlarining umumiy toponimiya, ularni o'rganuvchi fan esa toponimika deyiladi. Hozirgi davrda biror bir hududni uning nomisiz tasavvur qilish mumkin emas. Xalqlarning turmush tarzi, faoliyatlari haqida muhim ma'lumot beruvchi manba bu ularning yashab kelgan joy nomlaridir. Buxoro tarixiy toponimlarga boy hudud hisoblansa-da, lekin bu toponimning etimologiyasi haqida olimlar tomonidan haligacha bir to'xtamga kelinmagan. "Akademik V.V.Bartol'd "Buxoro" sanskritcha (qadimiy hindcha) Vixara, ya'ni "ibodatxona" so'zidan olingan deb hisoblasa, atoqli o'zbek olimi akademik A.Muhammadjonov "Buxoro" sug'dcha "Bug'oro" – "Tangri jamoli" ma'nosini anglatadi, degan fikrni ilgari suradi. Ilk o'rta asrlarda Buxoroni xitoyliklar turli nomlar bilan atashgan. Buxo, An, Ansi, Buxala, Fuxo, Puxala".[1:3,4]

Buxoro toponimlari, asosan, ikki qismli, ba'zi o'rinlarda esa uch qismdan tashkil topishini ko'rishimiz mumkin. Shu qismlarni tashkil etuvchi so'zlarda fors-tojik, sug'd, qisman arab jumalari uchraydi. Masalan, Vag'ozkent – sug'dcha varg' – "suv to'planadigan joy, to'g'on, band" va kent, ya'ni "qishloq" so'zlari birikmasidan tashkil topgan ikki komponentli toponim.[2:68]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Maqolada S. Qorayevning "Toponimika" qo'llanmasi hamda H. To'rayevning Buxoro viloyati toponimiyasiga bag'ishlangan "Buxoro toponimikasi" kitobida keltirilgan toponimik qonuniyatlardan foydalanilgan holda fikr yuritilgan. Buxoro viloyati toponimiyasi, jumladan, Jondor tumanidagi joy nomlarini ifodalovchi til birliklari leksik-semantik jihatdan tahlil etilgan. Unda qiyosiy-tarixiy, tavsifiy metodlardan foydalanilgan.

NATIJALAR

Bizning kuzatish obyektimiz bo'lgan Buxoro toponimiyasi, xususan, Jondor tuman toponimlarining leksik-semantik xususiyatlari, yasaliş usullarini, etimologiyasi, shuningdek, ularni fanda mavjud bo'lgan tadqiqotlarga tayangan holda o'rganish ishimizning muhim masalalaridan hisoblanadi. Toponimlarning hosil bo'lishi xalqimizning yashash tarzi, tarixiy taraqqiyoti, hudud xususiyatlari bilan chambarchas bog'liqdir. Dastavval, Jondor toponimining etimologiyasi haqida tarixiy ma'lumotlarni keltirishni lozim deb topdik.

O'zbekiston milliy ensiklopediyasining zarvaraqlarida *harbiy lavozim – silohdor, yasovulboshi, qo'riqchi, jallod, shaxsiy gvardiyaning nomdor kishisi* sifatida **jondor** so'zi tilga olinadi. Daryoning narigi tomoni – Movorounnahrda qoraxoniylar va

xorazmshohlar davrida yasovulboshilar, saljuqiylar davrida esa qo‘riqchilik va jallodlik bilan shug‘ullanuvchi jangchilar jondorlar deb yuritilgan.[3:190] Jondor toponimining etimologiyasi haqida turli fikrlar mavjud. Jondor – saroy lavozimi ekanligidan kelib chiqsak, *jondorlar* shahar markazi sanalgan Buxorodan uncha uzoqlikda bo‘lmagan hududlarda yashagan. Jondor tumani ham Buxorodan 16-17 km masofada joylashgan. Bu esa Jondor toponimini harbiy amaldorlar istiqomat qiladigan hudud bo‘lganligini ko‘rsatadi. Bu nomning toponimga aylanish jarayoni taxminan X asrlarga borib taqaladi.

Jondor leksemasi ayrim manbalarda “*tirik*”, “*tirik mavjudot*” ma’nolarini bildirar ekan, uning yasaliş tarixini *jon* – asos va *-dor* qo‘shimchasi qo‘shilishidan hosil bo‘lgan toponomik tipga misol bo‘la oladi deyishimiz mumkin.

Jondor toponimining ajablanarli xususiyati shundaki, ushbu nom muayyan tarixiy davrning xarakterli jihatlarini ham, geografik landshaftning ayrim xususiyatlarini ham o‘zida aks ettirgan.

XULOSA

Jondor toponimining izohi, leksik-semantik xususiyatlari, etimologiyasini o‘rganar ekanmiz, bu nom haqida turfa xil yangicha qarashlar paydo bo‘lganligini guvohi bo‘lamiz. Bu til birligi nafaqat joy nomi, balki xalqimizning tarixiy taraqqiyotini ko‘rsatuvchi ko‘zgu vazifasini bajarganligini guvohi bo‘lamiz.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. To‘rayev, H. (2021). Buxoro toponimikasi. Durdon .
2. Adizova N. (2020). Buxoro tumani toponimlari. Navro‘z.
3. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. (2000). Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти.
4. Qorayev, S. (2006). Toponimika. O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti.